

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2018. október 23.

XVIII. évfolyam, 4. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunk képzőművészeti anyagát Dudás Sándor szobrászművész alkotásaiból válogattuk.

A címlapon: Kosztolányi Dezső

A hátlapon: A költő és a festő

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Iancu Laura	Jöttél – vers	5
Stanyó Tóth Gizella	A „valahol elindul(t) egy gondolat” láncszemei – <i>A Gubás házaspár köszöntése</i>	6
Mezey László Miklós	Maradandóság a rom fölött	21
Mérey Katalin	Döbbenet	24
Madár János	Erkölc és irodalom – <i>Döbrenstei Kornél művészetéről</i>	26
Szabó Ferenc SJ	Versek	29
Bogner István	A keresztény értékek ápolása	30
Borbély László	Metanoia – novellák	37
Gutai István	Barantó – dokumentumjáték három felvonásban	41
Radnai István	Májlövés – novellák	63
Marcsó Vilma	Az Úr 2011. esztendejében	66
P. Maklári Éva	Utolsó nagynéném halálára – vers	71
Bobory Zoltán	P. Maklári Éva verseit olvasom – vers	72
Mezey Katalin	Naplójegyzetek IV.	73
Mirnics Károly	Geopolitika (geostratégia és Magyarország külpolitikája)	76
Csapó Endre	A nemzetellenes liberalizmus Európa végzete	79
Kabdebó Lóránt	Lehet-e összhangban követni két nemzet történetét?	83
Diószegi György Antal	Adalékok Mátyás király tudósainak és Itália humanistáinak kapcsolatrendszeréhez	87
Gyémánt Richárd	Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – Első rész	96
Tráser László	Cédulák XX.	113
Tóth Attila	A karakterszobrász – <i>Dudás Sándor művészetéről</i>	116
Színes melléklet		121

Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején

I. rész: Az 1848. év fontosabb eseményei

I. 1. Történelmi előzmények

Jelen tanulmány az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc Torontál vármegyéhez kötődő eseményeit kívánja áttekinteni. Különösen nagy hangsúlyt fektet az egykori vármegye nemzeti ségeinek szerepére, tevékenységére. Terjedelmi okokból most csak az 1848. évi „történések” kerültek „górcső” alá, vagyis a kezdetek, a délvidéki „forrongások” és a szabadságharc „kifejlődése” a térségben.

Az események részletes ismertetését megelőzően a következő alapvető információkat érdemes a tisztelt olvasóval ismertetni. Annak okai, hogy a délvidéki történések sokszor oly tragikus fordulatot vettek, a távolabbi múltban gyökeredznek. Az ún. vegyesházi királyok uralkodása (1301–1526) alatt, különösen annak második felében a Magyar Királyság egyre szorosabb kapcsolatba került – a törökök által szorongatott – szerbséggel. A török rablóportyák már (Luxemburgi) Zsigmond magyar király regnálása idején (1387–1437) elérték a középkori Magyarország déli részeit, így a Bánság területét is. Szentkláray

Jenő (1843–1925), a neves magyar régész, irodalom- és műtörténész, kanonok és az MTA kültagja a Temes vármegye múltjáról írt munkájában nyolc – nagyobb – szerb bevándorlást különböztet meg, amely a történelmi Magyarország területére irányult.¹ Az első nagyobb bevándorlási hullám még – I. (Nagy) Lajos (1342–1382) és (Luxemburgi) Zsigmond regnálása (1387–1437) alatt – a maricai csata (1371), de főképp az első rigómezei csata (1389. június 28.) – a szerbekre nézve – tragikus kimenetele idején megindult. Az utolsó nagyobb – és egyben legjelentősebb – szerb bevándorlás a szerb történelemből „*Velika seoba Srba*”, azaz ún. „*nagy szerb vándorlás-ként*” ismert migráció volt, amely Koszovó területéről indult. A 30–100 ezer, más adatok szerint közel 150–200 ezer fős szerbség² III. Arsenije Čarnojević (1633–1706) ipeki (peći) pátriárka vezetésével indult meg egy „új világ”, a török iga alól egyre inkább felszabaduló Magyarország felé.³ Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy jórészt ez a vándorlás okozta a szerbség meggyűrülését Koszovóban, ami előidézte a későbbi albán térnyerést a területen.⁴ Azonban a történelmi

¹ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914, 306–309. pp.

² PÁL TIBOR: *A szerbek nagy kivándorlása*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991, 81. p.

³ Fontos megemlítenünk, hogy nincsenek biztos, pontos számadatok a szerbek „nagy vándorlásával” kapcsolatban. Különböző – a témakörrel foglalkozó – irodalmakban eltérő adatokat lelünk. Kicsit nehezíti az áttekintést, illetve a számszaki adatok vizsgálatát, hogy egyes szerzők főben, mások a bevándorló családok számában adták meg a statisztikai adatokat. Így például olvashatunk arról, hogy 37–40 ezer szerb család érkezett Magyarországra. De vannak olyan források, amelyek „csak” 2000–2500 szerb családdal számolnak. Előbbire Csobánczi Elemér munkáját, utóbbira Ács Zoltán könyvét lehet példaként hozni. Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 158. p. CSOBÁNCZI ELEMÉR: „*Nagymagyarország vagy nemzethalál!*” 2., *Délmagyarország pusztulása és elrablása*. A szerző magánkiadása, Marrickville, Ausztrália, 1975, 21. p.

⁴ HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII–XIX. században Magyarországon*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991, 127. p.

Magyarországra bevándorló szerbség nemcsak Koszovóból érkezett, hanem Niš környékéről, valamint a Morava-völgyből is. A migráció oka a korabeli hadieseményekkel magyarázható.

A nagy szerb vándorlás
(„Сео̀ба Ср̀ба”, „Seoba Srba”) 1690-ben

Forrás: Pavle „Paja” Jovanović 1896-ban alkotott – 190 × 126 cm-es – olajfestménye. Ma a pancsovai múzeumban található.

A keresztény seregek 1683-ban – Bécs felmentésével –, illetve 1686-ban – Buda visszafoglalásával – megkezdtek a törökök kiűzését Magyarországról. A keresztény seregek célt értek, néhány enklávé⁵ és a Bánság kivételével jobbra minden egykori magyar terület felszabadult a török iga alól. A császári seregek továbbhaladtak déli irányba, 1688. szeptember 6-án elesett Belgrád, majd 1689 őszén a keresztény seregek bevették Ništ és (a ma Bulgáriában fekvő) Vidint. Az offenzíva nem állt meg, mivel a császári seregek – a mai macedón fővárosig – Szkopjéig jutottak,

valamint Koszovóba is behatoltak. Az utánpótlási vonalak azonban egyre hosszabbra nyúltak, továbbá az osztrákok nagy ellensége, a XIV. Lajos francia király (1643–1715) vezette Franciaország seregeivel nyugatról megtámadta a Habsburg Birodalmat. Ezért a bécsi udvar nemhogy a Balkán visszahódított részeit nem tudta megtartani, de még a csapatait is kivonta onnan.⁶ A korábban, a bécsi udvar által, a törökök ellen feltüzelt szerbek és bolgárok magukra maradtak. A törökök bosszújától félve tömegesen kezdtek – főleg a szerbek – áttelepedni a Habsburg kézben lévő Magyarország területére. Ráadásul a szerbség számára – amelynek főképp vallási jogait már igencsak sértette az iszlám hatalom – az osztrák uralom vonzóbb volt, mint a török, főleg amikor 1690/1691-ben I. (Habsburg) Lipót magyar király (1657–1705), illetve német-római császár (1658–1705) pátensében ígéretet tett pravoszláv vallása tiszteletben tartására, továbbá egyéb kedvezményeket is adott neki.

Mielőtt I. (Habsburg) Lipót magyar király, német-római császár „számlájára” írának a nagy szerb vándorlást, nem árt tudni, hogy a császáriak csak „időleges” letelepedésben gondolkodtak. Azt remélték, hogy a franciák legyőzésével ismét a törökök ellen fordulhatnak, és legyőzve őket, megkaparintva a Balkánt, a szerbség majd visszatér szülőföldjére. Erre nem került sor, Törökország ekkor még messze nem volt „Európa beteg embere”.⁷ Ellenben a történelmi Magyarországra bevándorló szerbség megcélozta a felszabadított Bácskát, valamint a Dél-Dunántúlt, és a Duna folyam mentén hatolt északra, ahol még Szentendrén is megtelepedtek, de a gazdag, szerb kereskedők és családjaik Pesten, illetve Komáromban, valamint az ország más, jelentősebb városában is letelepedtek.⁸

⁵ „A szövetségesek gyors győzelmei után az egyelőre még török kézen maradt várak jóval az összefüggő török védelmi vonalak elé kerültek. Ezeknek nemigen vették hasznát a törökök, valószínű egy esetleges ellentámadás reményében tartogatták őket. A Haditanács se akarta annyira véres csatákkal visszafoglalni ezeket a várakat, inkább blokáddal igyekeztek megadásra kényszeríteni őket. Emiatt visszavételük kissé elhúzódott: Eger 1687-ben, Székesfehérvár 1688-ban, Szigetvár 1689-ben, Nagykanizsa 1690-ben. Katonáságukat és török polgári lakosságukat török területre szállították. Még később szabadult fel Nagyvárad (1692) és Gyula (1694), míg egyes várak, pl. Lippa többször gazdát cseréltek.” SÁSDI TAMÁS: *A török kiűzése Magyarországról. Korok – online folyóirat történelembarátoknak.* <https://korok.webnode.hu/products/a-torok-kiuzese-magyarorszagrol1/> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 17. Magyarország felszabadítása a török uralom alól (1683–1699). B) További hadjáratok az erdélyi fejedelemség megszüntetéséig.* Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0017/1427.html> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

⁷ VARGA J. JÁNOS: *I. Lipót 1690–1695. évi kiváltságai. História.* História Alapítvány, 2010, 1–2. szám, 12–14. pp.

⁸ Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 158. p.

A Bánság területe a pozsareváci békekötéssel – 1718. július 21-én – szabadult fel a török iga alól. A térséget – 1716-ban – visszahódító császáriak azonban már jelentősebb számú szerbet, illetve román találtak a térségben. A bécsi udvar előszeretettel foglalkoztatta a szerbeket, mint határőröket. Katonáskodó, fegyveres életmódjukhoz egyéb jelentős jogok – például adó kiváltságok – is társultak. A szerbek csakhamar több jogot élveztek Magyarországon, mint a Habsburgok – de különösen az I. Lipót regnálása (1657–1705) – alatt elnyomott, senyvedő magyarság.

Szerb granicsárok (határőrök) a 18–19. század fordulóján

Forrás: Vidovdan – elektronikus hírportál: <http://www.vidovdan.org/istorija/srednjovekovni-dokumenti-o-srbima-u-krajinama/?script=lat> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

Nem véletlen, hogy a szerbség a Bánság nyugati részén, valamint a Bácska bizonyos területein, továbbá a Szerémségben – számbelileg – „felül-reprezentált” volt. Egyfelől a Délvidék érintkezett közvetlenül a balkáni – még török megszállás alatt lévő – szerb területekkel, másfelől a szerbek egyes – a marosi és tiszai – katonai határőrvidékek megszüntetésével – 1751-ben – egyre inkább a déli határ védelmét ellátó katonai határőrvidékre, valamint a Nagykikindai kiváltságos kerület területére telepedtek le, ahol nem süllyedtek jobbagyosorba, és folytathatták korábbi katonáskodó, illetve kiváltságokat élvező mindennapjaikat.⁹

⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagykikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, 70–71. pp.

¹⁰ FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, IV. kötet*. Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1839, 381. p.

¹¹ FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, IV. kötet*. Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1839, 373. p.

A Habsburg uralkodók mindig is „délkelet”, illetve a magyarság „sakkban tartására” szívesen pártfogolták a népességszámában, illetve jogaiban egyre inkább megerősödő – jobára katonáskodó – szerbséget. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményeit megelőzően – 1839-ből – Torontál vármegye népességéről az alábbi „statistikát” olvashatjuk: „Népessége: 312 246 lélek, és így esik 1 négyzetmérföldre 2 366 lakos. Vallásokra: 132 918 római katolikus, 3 272 evangélikus, 3 206 református, 170 698 nem-egyesült óhitű, 2 252 zsidó. Nyelvükre: 45 332 magyar, 113 860 rácz, 75 861 német, 6 000 francia, 56 738 oláh, 9 000 bolgár, 2 500 tót, 700 horvát, 2 252 zsidó. – E' szerint van a' megyében 5 vallás, és néhány cigányokat, örményeket, görögöket és olaszokat is ide számlálván – 13 nyelv. Ház van: 42 794.”¹⁰ Sietve tegyük hozzá, hogy Torontál vármegye területe ekkor még nem egyezett meg a történelmi Magyarország felbomlása előtti Torontál vármegye kiterjedésével. Ekkor „Torontálnak szomszédja északról Csanád, 'a egy kis részben Csongrád vármegye, mellyektől a' Maros választja el; nyugatról Csongrád, Bács vármegyék, és a' Csajkósok Kerülete, 's ezek közt a' Tisza von határt; délről a' Német-bánáti végezered vidéke; keletről Temes vármegye.”¹¹ Tehát Alibunár (Алибунар/Alibunar), Antalfalva (Ковачица/Kovačica) és Pancsova (Панчево/Pančevo) vidéke ekkor még nagyjából a német-bánátsági ezred területéhez tartozott. Erről a közigazgatási egységről Fényes Elek a következőket írta: „Német-bánátsági Ezred. Főtisztviselési-helye: Pancsova. Határa északról Torontói vármegye; keletre Temes vármegye, és az Oláh–Illyrus ezred (bánátsági illyrzászlóaly); délre Rácország, mellytől a' Duna választja el; nyugatra a' pétervárad ezred, mellytől a' Duna, és a' csajkások zászlóalya, mellytől a' Tisza által szakítatik el. 75,3 négyzetmérföldön lakik 125 191 lélek, kik közt 19 011 római katolikus, 96 252 nem egyesült óhitű, 7 200 evangélikus, 2 582 református, 146 zsidó. Nyelvükre nézve:

63 411 rác, 4 680 tót, 2 200 horvát, 36 125 oláh, 15 213 német, 3 024 magyar, 392 görög, cigány, 's t. b., 146 zsidó. Az ezred egyenruhája: sötétbarna kabát, kék nadrág, topánka, égszínkék gallér és hajtóka, fehér gomb.”¹²

Az előbbi statisztikai adatokból is látható, hogy a térségben az „óhitű” szerbség megjelentősen nagy erőt képviselt. Arról – terjedelmi okok miatt – nincs lehetőségünk szólni, hogy a délvidéki, így a bánági szerbség, illetve románság, továbbá a magyarság és a németek között nem mindig volt harmonikus az együttélés.¹³ Az előrelátók már a reformkorban gondolhatták, amit a császári – bécsi – udvar biztosan tudott. Nevezetesen egy fegyveres konfliktus esetén a szerbség jelentős erőket mozgósíthat, ami súlyos nehézségeket jelenthet a magyarság számára. Mindkét oldalon komoly vérvesztéseket okozva ezen összecsapások egyedüli „haszonélvezője”, a „nevető harmadik”, a bécsi – császári – adminisztráció lesz. Ez hamarosan be is következett.

I. 2. Az 1848. évi szerb forrongások előzményei

Mint ismeretes, 1848 tavaszán forradalmak sora söpört végig Európában. Ennek okai szerzeágazók voltak. Egyfelől Európát az 1840-es években gazdasági-pénzügyi válság sújtotta. Ennek különféle jelei mutatkoztak, mint például a magas munkanélküliség, az élelmiszerárak emelkedése etc. Bizonyos helyeken – például a burgonyavész miatt Írországon – éhínség mutatkozott. Nyugat-Európában a választójog, valamint a munkáskérdés, Kelet-Európában a jobbágykérdés, illetve a nemzeti-függetlenségi kérdések tovább növelték a feszültséget. A politikailag elnyomó hatalmak, illetve uralkodó dinasztiák népek sokaságának életét „keserítették” meg.

Mindössze két országban – a kontinens legfejlettebb államában –, Nagy-Britanniában, valamint – a legelmaradottabb európai térségben – az Orosz Birodalom területén nem robbant ki forradalom, máshol – pl. Palermóban, Párizsban, Bécsben, Pesten, Berlinben, Milánóban etc. – viszont példátlan megmozdulások borították lángba a kisebb-nagyobb országok, illetve birodalmak területét.¹⁴

Az 1848. március 15-én Pesten kirobbant forradalommal és annak követeléseivel kezdetben a nemzetiségek is szimpatizáltak. A következő napokban futótűzként terjedt a forradalom híre az egyes törvényhatóságok területén. Torontál vármegye székhelyére, Nagybecskerekre (Зрењанин/Zrenjanin) – akárcsak Pancsovára (Панчево/Pančevo) – 1848. március 18-án érkezett meg a pesti forradalom híre. Reiszig Ede erről így írt: „A vármegye hivatalosan márczius 18-án értesül róla és nyomban intézkedik közhírré tételéről. Lovas küldöttek járnak be a vármegyét és mindenfelé terjesztik az örömhírt. Nagybecskerek város értelmisége még aznap gyűlésezett is, hogy a nagy esemény fölötti örömeinek kifejezést adjon; este pedig a színházban díszelőadást tartottak és a várost kivilágították s másnapra népgyűlést hívtak össze.”¹⁵ A szerbek közül először – 1848. március 17. és 1848. március 19. között – a pest-budai szerbek „reagáltak” az eseményre. Gyűlésükön megfogalmazták a szerb nemzeti kívánságokat tartalmazó feliratot. Ekkor kérték a királyhoz intézett dokumentumban a nemzetiségük és nemzeti nyelvük hivatalos elismerését. Időközben azonban Torontál vármegye területére, illetve a katonai határörvidékre – így a német-bánági ezred – területére is eljutott a pesti, illetve az európai események híre. Pancsova szerb lakossága 1848. március 20-án a magyar forradalom mellett, a katonai hatóság ellen tüntetett. Ehhez hasonló szimpátiatüntetés zajlott két nappal később – március 22-én – Nagyikikin-

¹² FÉNYES ELEK: *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben, VI. kötet, Katonai Végvidék.* Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1840, 200. p.

¹³ Erre utal számos új délvidéki település alapítása, mert az elsősorban a jobbára római katolikus, kisebb részben protestáns (pl.: ágostai hitvallású evangélikus) németek nem tudtak együtt élni az ortodox szerbekkel, illetve románokkal. Ilyen települések például a Bácskában Ósövés és Újsövés, vagy a Bánágban Szárcsa és Szárcsatelek, Szerbcsernye és Németcsernye, Szerb-Módos és Német-Módos etc. Ugyanakkor előfordult, hogy a magyarok sem „boldogultak” a tulajdonról, a „munkamorálról”, de főképp az együttélésről más elveket valló szerbekkel.

¹⁴ KOVÁCS ENDRE: *Bevezetés, Az 1848–49. évi forradalmak.* KOVÁCS ENDRE (szerk.): *Magyarország története 1848–1890, 1. kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 23–24. pp.

¹⁵ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 455. p.

dán (Кикинда/Kikinda), a szerb önkormányzatú Nagykikindai kiváltságos kerület székhelyén is. Ezekkel az eseményekkel egy időben Magyarországon különböző pontjain megindult a nemzetörtség megszervezése.¹⁶

A magyarországi szerbség igazi központjai azonban nem Torontálban, hanem egyfelől Pesten, másfelől Újvidéken (Нови Сад/Novi Sad), illetve a szerémségi Karlócán (Сремски Карловци/Sremski Karlovci) voltak. Előbbi helyszínen talán csodálkozik az olvasó, pedig az ok prózai. Pesten – 1826-ban – alapították meg a „Szerb Anyácska” („Матица Српска”, „Matica Srpska”)¹⁷ nevű kulturális egyesületet, továbbá a pesti egyetemi nyomdában szerb könyvek jelentek meg, valamint Pesten nyomtatták a „Szerb Nemzeti Újság” („Српске Народне новине”/„Srpske Narodne Novine”) példányait is. Újvidék a szerb lakosság jelentős száma, valamint „centrális” helyzete okán, Karlóca pedig mint szerb ortodox egyházi központ jött számításba.

Kevéssel korábban már megjelentek az első gondolatok „Nagy-Szerbia” létrehozására, amelyet Ilija Garašanin (1812–1874) szerb politikus fogalmazott meg először 1844-es titkos tervezetében. Ebben a munkában a szerző az összes szerbet egy államba tömörítette volna.¹⁸ Ebből kifolyólag a Szerémség mellett a Bácska és a Bánság is részei lettek volna ennek a „vízió”-nak. A külpolitikai események miatt – egy önálló, szerb terület kihasítására – 1848/1849-ben a szerbség „helyzetbe” került. Ennek ellenére – kezdetben – ez a szerb igény még nem jelent meg, csak a Magyar Országgyűlés elutasító magatartása idézte azt elő.

A szerbek – 1848. március 17. és 1848. március 19. között tartott – pesti gyűlésükön nem-

Ilija Garašanin (1812–1874),
Nagy-Szerbia egyik megálmodója

Forrás: Anastas Jovanović (1817–1899) 1852-ben készített litográfiája

zetiségük elismerését, illetve annak törvényes biztosítását, továbbá nyelvük hivatalos elismerését és használatát, valamint iskoláik, kulturális intézményeik szabad szervezését és igazgatását, évenkénti szerb nemzeti kongresszus tartását követelték. A pesti gyűlésen sok nem pesti szerb is részt vett, mivel ekkor tartották a József-napi országos vásárt is, amely „sokadalomra” az ország különböző részeiről érkeztek az emberek.¹⁹ A szerb követelések látszólag békésnek és észszerűnek tűnhetnek, de abban az időben

¹⁶ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 30–31., 36–37., 39., pp.

¹⁷ „A Szerb Matica – Matica srpska a szerb nép legrégebbi közművelődési, népművelői és tudományos intézménye, amely 1826-ban Pesten alakult és azóta folyamatosan tevékenykedik.” *A Matica Srpska honlapja*: <http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/matica/index-hun.html> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

¹⁸ „Karadjordjević Sándor belügyminisztere, Ilija Garašanin [...] 1844-ben írta meg *Nacertanije* („A tervezet”) című művét. *Szerinte létre kell hozni a független szerb nemzeti államot minden olyan területen, ahol szerbek élnek.*” HASELSTEINDER, HORST: *Nagy-Szerbia – Nagy-Horvátország*. História, História Alapítvány, Budapest, 1993. 8. szám, 21–24. pp.

¹⁹ „A pesti vásárok hosszú időn keresztül a főváros életéhez tartoztak, rendkívül nagy forgalmú, társadalmi és irodalmi szinten is fontos események voltak. Kiemelt jelentőségüket a vasúti közlekedés megindulásával veszítették el, ekkortól ugyanis szinte bárki bármikor felutazhatott Pestre, hogy valamit beszerezzen vagy elintézzon. A vásárok fénye így lassan megkopott, míg végül aztán teljesen kiszorultak vidékre.” Az egyik kiemelkedő vásár volt a tavasszal, a Boldogságos Szűz Mária jegyese, Szent József ünnepéhez (március 19.) tartozó „sokadalom”. Hasonlóan jelentősek voltak még a Medárd (június 8.), illetve a Leopold (Lipót) napi (november 15.) vásárok, illetve búcsúk is. GAZSÓ RITA: *Pesti vásárok és dorbézolások egykoron*. Magyar Nemzet Online: https://mno.hu/migr_1834/pesti-vasarok-es-dorbezolasok-egykoron-796931# (Letöltés ideje: 2018. július 2.), PALÁDI KOVÁCS ATTILA: *Magyar néprajz. III. kötet, Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 678–679. pp.

a magyar politikusok számára a szeparatista törekvések „melegágyát” jelentették. Újvidéken – 1848. március 21-én – ismét gyűlést tartottak a szerbek, ahol szintén kifejezték szimpátiájukat a magyar forradalommal, illetve annak törekvéseivel, azonban az 1848. március 27-én megtartott újabb újvidéki gyűlésen – ahol megismételték a pesti követeléseket – már megjelentek olyan hangok is, amelyek nem feltétlenül szimpatizáltak a magyarsággal. A gyűlésen készített – a szerb nemzeti törekvéseket tartalmazó – határozatokat szerb deputáció vitte Pozsonyba (Bratislava), az országgyűlés elé. Közben – 1848. március 30-án – a szerbek a szerémségi Rumán (Pyma/Ruma) is gyűlést tartottak, ahol ismét megfogalmazták követeléseiket. Ezt követte – 1848. április 1. és 1848. április 4. között – a Torontállal közvetlenül határos Csajkás kerület szerb határőrei követeléseinek megfogalmazása, amelyet felirat formájában az uralkodó, V. (Jóságos) Ferdinánd magyar király (1835–1848) elé terjesztettek. A szerb gyűlést Zsablyán (Жабаль/Žabalj) tartották.²⁰

A korábban említett – Pozsonyba utazó – szerb küldöttség kérelmét 1848. április 9-én terjesztette Kossuth Lajos (1802–1894), illetve a Magyar Országgyűlés elé. Habár a szerb küldöttség határozatát nem minden tekintetben utasította el az országgyűlés, de egyértelművé tette, hogy bár Magyarországot több nemzetiség lakja, csak egy politikai nemzet létezik, az pedig a magyar. Ettől függetlenül annak az ország minden lakosa nyelvi, illetve felekezeti hovatartozástól függetlenül egyenjogú tagja. Ugyanakkor a nem magyar ajkú népek mint nemzetiségek igényelhetnek maguknak nyelvi, kulturális jogokat, amelyek biztosítják nemzetiségük megerősítését és megőrzését. Továbbá kifejezték, hogy Magyarországon a magyar a hivatalos nyelv, de minden nemzetiség saját belügyeiben, illetve felekezeti kérdéseiben használhatja a saját anyanyelvét. Fontos hangsúlyozni, hogy a Magyar Országgyűlés – a szerbségtől függetlenül – „liberális hozzáállásából” eredően igyekezett lebontani minden, a társadalom egyes rétegeinek, tagjainak külön jogokat, illetve privilégiumokat adó,

illetve biztosító, partikularizmusra irányuló követeléseket. A szerbség „nemzetként” való elismerése abban a korban egy önálló kormány felállítását is eredményezhette volna, továbbá szerb szeparatista törekvéseket is előidézhetett volna, ezért magyar szempontból nem volt támogatható. Ennek fényében a szerbség már 1848. április 14-én, a Karlócán tartott gyűlésén kimondta a Szerb Vajdaság követelését. A szerbek karlócai gyűlése a szerbség nemzeti, valamint egyházi kívánságait fogalmazta meg. Az egybegyűlt tömeg azonban már nem magyarbarát, hanem magyarellenes jelszavakat skandált. Nem magyar kokárdával, hanem szerb színekkel vonult fel. A szerbek sérelmeik orvoslását már nem a magyarságtól, hanem az osztrákoktól, főképp az uralkodótól, V. (Jóságos) Ferdinánd magyar királytól (1835–1848) várták. A Szerb Vajdaság az egyik legfontosabb követelésükké vált, ez a terület magában foglalta volna az egész Bácskát, továbbá a Bánság területét, valamint a Szerémséget, de még – a Pécs központú – Baranya vármegyét is. A szerb követelésnek történeti-jogi alapja Magyarországon nem volt. A szerző hozzáteszi, hogy demográfiai alap sem sok, mivel az említett területen a szerbség kisebbségben élt, főképp a románság, de a jelentős számú német és magyar népcsoportok mellett is. Magyar szempontból viszont sajnálatos, hogy Karlóca „beleívódott” a szerb gondolkodásba. A Szerb Vajdaság élén a – szerb pravoszláv egyházhoz tartozó, szerb anyanyelvű – vajda állt volna, aki az évenként összehívott szerb nemzeti kongresszus elnökeként is működött volna. Az alelnöki posztot a karlócai pátriárka töltötte volna be.²¹

Súlyosbította a kialakult helyzetet a szerb értelmiség, illetve a pravoszláv egyház egyértelműen magyarellenes hozzáállása, továbbá a Szerbiából érkező, a magyarság ellen „agitáló” ügynökök, továbbá a magyarországi szerbség körében kiadott és terjesztett újságok, röplapok és gúnyrajzok. Az sem segített, hogy szerb „megbízottak” járták a szerbek által lakott falvakat, és ott a magyarság ellen agitáltak. Áprilisban a Délvidék szerbsége már forrongott. Április 20-

²⁰ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 43–45., 47., pp.

²¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 53., 56–57., pp.

án kétezer fős, szerb nemzeti színű kokárdákat kitűzött tömeg vándorolt Újvidékről Karlócára, és ott – április 21-én – Josip Rajačić karlócai érsek bejelentette, hogy 1848. május 13-án Karlócán²² szerb nemzeti gyűlést tartanak, amelynek legfontosabb napirendi pontja a szerbek által követelt vajdaság kikiáltása lesz.

I. 3. Megmozdulások a történelmi Torontál vármegye területén

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején az első jelentős szerb fegyveres megmozdulás – 1848. április 24-én – Nagyikindán történt. Erről Alexich Bogolyub így írt: „Torontál vármegye területén, Nagyikinda városában ugyanis, április 24-én polgárvér folyt. A nép fellázadt és Kengyelác városbírótól a választása alkalmából tett ígéretének beváltását követelte, mely szerint ha bíró lesz, a kincstári földeket fogja közöttük kiosztani; e mellett még azt is követelték tőle, hogy a Karlóczáról hozott szerb nemzeti zászlót a városháza ormára tűzesse ki. A városbíró erre felhívta az ott állomásozó huszárszázadot, hogy a lázongókat oszlassa szét. A nép azonban nekiment a katonaságnak és a támadás oly heves volt, hogy a katonaság kénytelen volt a városból kivonulni, mert közülök sokan megsebesültek és lőszerük is elfogyott.”²³ A szerbek megmozdulása három napig, 1848. április 27-ig tartott.

A felbőszült szerbség a katonaság kivonulása után megrohanta a főutcán a németek, valamint a magyarok által lakott házakat, palotákat, és kegyetlen fosztogatásba kezdett. A „rend és törvény” ebben a pár napban a szerb lázadók,

illetve rablók kezébe került, akik a város – szerb – vezetőit sem kímélték. A tisztviselők többsége ugyan elmenekült, de két szerb kerületi tanácsnokot mégis elfogtak. Fekete Gyula a korabeli történeésekről a következőket írta: „Húsvét hétfőjén, április 24-én a néplázadás ki is tört Nagyikindán. Délután 3 órakor a harangokat félreverték és a nép fegyverekkel, kaszákkal, villákkal rohant a vagyonosabb lakosokra. A megrémült lakosok menekültek. A városban mindenfelé rémes jajgatások, lövések, káromkodások voltak hallhatók: »Üssétek agyon az urakat, a magyarokat és németeket«. A szerencsétlen áldozatok között voltak Csuncsits János és Iszakovits Sándor kerületi tanácsnokok, mindkettő kikindai származású szerb. Csuncsitsot megcsonkították, orrát levágták, szeméit kiszúrták, azután a holttestet egy bolt ajtajába állították, fejére fazekat téve. Iszakovits pedig a kincstári házba menekült, ott egy beteg nő szobájában akart elrejtőzni; de az üldözők megtalálták, ütötték, verték, azután mikor menekülni akart, a kert kerítése mellett összeszurkálták s fejét bűzös ganéjba dugták. A dühöngő nép a börtönöket felnyitotta, a rabokat azokból kihozta. Ekkor megindult a rettenetes rablás, gyújtogatás. Betörték a jobb lakásokba, azokban minden bútort összetörték, minden írást, okmányt, értékpapírt széttéptek. Ezt tették a hivatalokban is. A városban mintegy 70 huszár volt állomáson. Ezek kivonultak ugyan a lázadók megfélemezésére, de a nagy tömeg ellen tehetetlennek bizonyultak. A katonák közül is kettő áldozatul esett. Harmadfél napig tartott a rettenetes dúlás, rablás, pusztítás.”²⁴

A nagyikindai szerb megmozdulást²⁵ 1848. április 27-én verték le, ekkor érkezett meg Kiss Ernő (1799–1849) – akkor még – ezredes három

²² Eredetileg a szerb népgyűlést Újvidéken tartották volna, de a város statárium alatt állt, ezért a szerbek a gyűlést áttették Karlócára, ahol 1848. május 13-án 2000-3000 főt, majd május 15-re már közel 8000 főt számláló tömeg gyűlt össze. Különféle irányvonalak láttak napvilágot. A „magyarbarát” irányzat volt a leggyengébb, a horvátokkal egyesülni kívánt irányzat sem szerzett többséget. A szerbek többsége ugyanis a szerb vajdaságot akarta életre hívni. A karlócai szerb népgyűlés kiáltotta ki Josip Rajačić (1785–1861) karlócai érseket pátriárkává, ugyanakkor a szerb származású Stevan Šupljikac (1786–1848) osztrák ezredes szerb vajda lett.

²³ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 456. p.

²⁴ FEKETE GYULA: *Nagyikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 586. p.

²⁵ Érdekességként jegyezzük meg, hogy Nagyikinda mellett 1848. április 26-án Óbecse (Бецеј/Bečej) is áldozatul esett a szerb lázadóknak. A szerb martalócok megverték a városi tanács tagjait, kirabolták a pénztárt, szabadon engedtek 300 rabot, illetve garázdálkodtak is. HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 66. p.

ezred katonával, és csak az 1848. április 20-án a magyar kormány által kinevezett, új torontáli főispán, beodrai Karátsonyi László (1806–1869) kérésére nem lövette szét a várost. Szintén Nagykikindára utazott a Délvidék élére kijelölt kormánybiztos, gróf Csernovics Péter (1810–1892) is, és haladéktalanul helyreállította a rendet a városban, rögtönítélő bíróságot állított fel. A szerb felkelés vezetőinek csak egy részét sikerült elfogni, mivel azok a magyar katonák megérkezése előtt elmenekültek a városból. Több száz főre volt tehető azoknak a rablóknak a száma, akik a városban garázdálkodtak, fosztogattak, raboltak, és egyéb köztörvényes bűncselekményt követtek el. A szerb felkelés kézre kerített vezetőit – a tárgyalás lefolytatása után – azonnal kivégezték, illetve a rablókat is megbüntették. A városban egy Hannover-huszárezredet,²⁶ valamint két ezred gyalogságot helyeztek el az esetleges újbóli szerb felkelések megelőzésére.

A nagykikindai eseményekkel közel azonos időben Torontál vármegye székhelyén, Nagybecskerekén is megmozdultak a szerbek: „*Alig hogy a katonaság a nagykikindai forrongás elfojtása céljából Becskerekéről eltávozott, máris a nyugtalanság jelei mutatkoztak a becskerekeli szerbek között. 300-400 főből álló csoport jelent meg a városháza előtt és hangosan követelte a magyar zászlónak a városháza ormáról leendő eltávolítását és a szerb zászló kitűzését. Miután Hadzsits Lázár városbíró követelésüknek eleget tenni nem akart, létrát hoztak és erőszakkal akarták a zászlót letépni. Hadzsits Lázár erre közbevetette magát és megmagyarázta a tömegnek, hogy követelésük jogtalan és hogy csak az ő holttestén át távolíthat-*

ják el a nemzeti zászlót. A tömeg erre kissé megnyugodott és a városbíró magával vive, a görög nem egyesült templom elé vonult. Itt azonban a tömeg egyrésze, mely kerülőúton hamarabb jutott a templomhoz, a Szaics Dániel lelkésztől kapott magyar nyelvű anyakönyveket a templom előtt meggyújtotta és elégette. Hadzsits erre újból szól a tömeghez és szavai oly meggyőzők voltak, hogy hatása alatt a nép csendesen eloszlott.”²⁷

A nagykikindai és nagybecskerekeli megmozdulások mellett – április 28-án – a szerb határőrök – az akkoriban – a német-bánsági határőrezred területéhez tartozó, szerbek által lakott Cserépalján (Црпенаја/Crepaja) is követelték a Szerb Vajdaság felállítását. Ugyanakkor kisebb szerb megmozdulások voltak még Törökbecsén (Нови Бечей/Novi Bečej), valamint a hozzá közel fekvő – ma már Törökbecséhez tartozó – Aracson (Арача/Arača) is. Itt a szerbek szintén magyar nyelvű anyakönyveket égettek el.

Az áprilisi események után, 1848 májusában egyre érezhetőbb volt a feszültség a szerbség és a magyarság között. Szerém vármegye közgyűlése már május 6-án megszakította a kapcsolatát a magyar kormánnyal, és kizárólag – a császárhű – gróf Josip Jelačić Bužimski (1801–1859) horvát bánnak engedelmeskedett. A nagyobb bajt azonban a szerbek 1848. május 13-án Karlócán tartott – újabb, a magyar vezetőség által nem engedélyezett – nemzeti gyűlése okozta. A gyűlésen Torontál vármegye területéről is számos szerb képviseltette magát, ők a népgyűlésről hazatérve a Szerb Vajdaság kikiáltásának, valamint a szerb nemzeti főbizottság (főodbor) megválasztásának²⁸ hírével csak további „olajat öntöttek a tűzre”. A

²⁶ „A Habsburg Birodalomban tizenkét huszárezred volt a hadseregben, ezek mind magyar alakulatok voltak. Az ezredek kiegészítése kizárólag a Magyar Királyság és részei területéről történt. Ennek megfelelően vegyes nemzetiségűek voltak, azonban a többsége magyar legénységű volt. A huszárezredek a szokásoknak megfelelően hadrendi számmal és névvel voltak ellátva. A név az ezredtulajdonos nevére utalt.” Tulajdonosa – 1848/1849 idején – Erős Ágost, Hannover királya volt. A 2. huszárezred, a „Hannover-huszárezred” nevet viselte. Az 1848–49. évi szabadságharc egyik legütőképesebb alakulata volt. Az ezredet még 1848 tavaszán a Temesközben állomásoztatták, és első alakulatként kapcsolódott be – egyebek mellett – a délvidéki összecsapásokba. A Szent Márton Lovas Hagymányőrző Egyesület honlapja: <http://isaszegihuszar.hu/felepites.html> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

²⁷ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 456. p., MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 570. p.

²⁸ Csernovics Péter királyi biztos – 1848. május 16-án – felszólította Josip Rajačić karlócai – immáron – pátriárkát a május 13-án lezajlott karlócai szerb nemzeti gyűlés határozatainak visszavonására. Ez nemhogy sikertelen, de május 17-én a karlócai szerb főodbor kiáltványt intézett a románsághoz, amelyben a szerbséghez való csatlakozásra szólított fel. „Ironikus”, hogy 1848. május 21-én a magyarországi románság küldötteinek pesti gyűlése – feliratban közölt kívánságai mellett – óvást intézett a magyar kormányhoz Josip Rajačić pátriárkává választása ellen. Az ok „mindössze” annyi volt, hogy a Szerb Vajdaság területén élő orto-

karlócai szerb nemzeti gyűlésen Stevan Šupljikac (1786–1848) horvátországi születésű szerb nemzetiségű osztrák, illetve egy időben francia katonatisztet szerb vajdává, a gyűlést összehívó Josip Rajačić (1785–1861) metropolitát pedig szerb pátriárkává választották. Kevéssel a karlócai szerb nemzeti gyűlés után – 1848. június 3-án – Đorđe Stratimirović (1822–1908), a szerbek egyik vezetője fegyverbe hívta a szerbséget. Ez a lépés azért lett „életveszélyes”, mert tavasz végére a szerbek Torontálban három, sáncokkal jól megerősített tábornot létesítettek Alibunáron (Алибунар/Alibunar), Perlaszon (Перлез/Perlez), valamint Tamáslakán (Томашевац/Томашевач). A legrosszabb hír viszont az volt, hogy a szerb fegyverkezés mellett Szerbia²⁹ is támogatta a délvidéki szerbséget, továbbá szerb önkéntesek – az ún. „szerviánusok” – is átkeltek a Dunán és a Száva folyókon „testvéreik” – fegyveres – megsegítésére.

A magyar kormány már 1848. június 13-án felszólította Torontál vármegyét, hogy két hét alatt állítson ki 3000 határőrt, lőfegyverrel vagy ennek hiányában kaszákkal felfegyverkezve, és használja fel őket területének védelmére. Erre nagy szükség volt, mert – 1848. június 6-án – a szomszédos Csajkás kerületben a szerb granicsárok elfoglalták a titeli (Тител/Titel) lőszerraktárt, és onnan nyolc löveget vittek magukkal. A péterváradai erőd katonai helyőrsége már június 12-én támadást intézett a karlócai szerb tábor ellen. Másnap a szerb főodbor már az összes szerbet felszólította a magyarság elleni harcra. Érdekességként közöljük, hogy a magyar minisztertanács június 21-én – július 15-i hatállyal – megtiltotta a kasza kivitelét Szerbiába, illetve Boszniába. Azonban az eseményeknek már nem lehetett megálljt parancsolni. A Torontállal ugyancsak szomszédos katonai határőrvidék német-bánsági ezredének területén két, románok által lakott falut – Végszentmihályt (Локве/Lokve)

Stefan Šupljikac (1789–1848) szerb származású osztrák vezérőrnagy, a Szerb Vajdaság vajdája

Forrás: az Österreichische Nationalbibliothek honlapja: https://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=7886769

Josip Rajačić pátriárka a karlócai szerb nemzeti gyűlésen (1848. május 13–15.)

Forrás: Heinrich Gerhardt 19. századi litográfiája

dox románság a szerb ortodox egyház fennhatósága alá került volna. Bár a szerbek kimondták a románság egyenjogúságát, de semmilyen biztosítékot sem nyújtottak. (A szerb és a román ortodox egyházak szembenállása itt is megmutatkozott.) Május 22-én a szerb főodbor kiáltványában csatlakozásra szólította fel továbbá a dél-magyarországi németeket, valamint a horvátokat, a sokácokat és a bunyevácokat is, ugyanakkor jelezte feléjük – akárcsak a magyarság felé –, hogy ne féljenek a szerb mozgalomtól, amely csak a szabadságot akarja elérni, de minden népcsoport jogait biztosítja... A karlócai szerb főodbor felterjesztette május 15–17-én kelt határozatait az uralkodóhoz, V. (Jóságos) Ferdinándhoz. Ezek után nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarság és a szerbség között a fegyveres összecsapások nem elkerülhetők. HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 71., 74., 76–77., 85–86. pp.

²⁹ Szerbia „beavatkozása” sem volt véletlen, mivel Josip Rajačić pátriárka már 1848. június 9-én Szerbia kormányához fordult segítségért.

június 30-án és Temesvajkócot³⁰ (Влајковац/Vlajkovac) július 6–8-án – feldúlták a szerb felkelők és az őket támogató szerviánusok. Az utóbbi esetben – habár akkoriban főképp román, kisebb részben szerb és magyar népességű falu volt – főleg a magyar lakosságot támadták meg, fosztották ki, illetve égették fel házaikat. Két embert halálra kínoztak. A jobbára ortodox románok által lakott Végszentmihály lakosságának bűne mindössze annyi volt, hogy igyekezett „semleges” maradni, de a „szerb tengerben” ez a „pacifista” magatartás nem volt célravezető.³¹ Igaz, a falu később a magyar ügy mellé állt. A továbbiakban is olvashatjuk még, hogy nem volt egyedi eset Végszentmihály, illetve Temesvajkóc feldúlása. Mindkét szomorú esemény elborzasztotta az országos, különösen a magyar közvéleményt.

Habár a szabadságharc megindulása 1848 szeptemberére tehető, mint látható, a Délvidék térségében – késő tavasztól – a szerbség már forrongott. A magyar vezetőség nem tudott lépést tartani a szerb lázadók fegyverkezésével. Súlyos problémát jelentett, hogy bár országszerte – így a közeli Szabadkán (Суботица/Subotica) és Szegeden is – toborozták a nemzetőröket, komoly lépések történtek a magyar katonai egységek létrehozására is, de a szerb lázadók számának növekedése egyre jelentősebbé vált. Bogolyub Alexich a következőket közölte erről az időszakról: *„Hiába érkeztek a király kiáltványai, melyekben a határőröket hűségre és engedelmességre hívja fel, hiába terjesztette közöttük azokat a magyar kormány négy nyelven, a kedélyeket többé lecsillapítani nem lehetett és arra a hírre, hogy a pétervárad ezred és a titeli csajkás-század az odbornak meghódolt, a mi németbánsági ezredünk is nyíltan a lázadókhoz pártolt. Pancsova ezáltal a lázadók táborhelyévé lett és onnan intézték azokat a támadásokat, melyek vármegyénket és annak lakosságát érték.”*³² Magyar részről a következő – fontosabb – lépések történtek: „Mi-

után a szerb mozgalmak veszélyesebb mértéket kezdtek ölteni, a vármegye megteszi a szükséges intézkedéseket, a kormány pedig katonaságot szállásol el a vármegyében. Nagybecskereken Kiss ezredes parancsnoksága alatt 3 zászlóalj gyalogság, 10 század könnyű lovasság, 8 ágyúval nyer elszállásolást. A június 27-iki közgyűlésen a vármegye elhatározza a 3 000 határőr sürgős kiállítását és egyben a határőrség részére kinevezendő tisztikart is kijelöli...”³³

Szerb részről lépések történtek – a későbbi korszakban Torontál vármegyéhez tartozó – német-bánsági ezred területén fekvő, nem szerb ajkú falvak népességének „meggyőzésére”. Nevezetesen, hogy azok álljanak a szerbek ügye mellé. Ezek a falvak az ortodox felekezethez tartozó, román ajkú Újzóra (Уздин/Uzdin), a jobbára református magyarok lakta Torontálvásárhely (Дебелъача/Debeljača), az ágostai hitvallású evangélikus, szlovák ajkú Nagylajosfalva (Падина/Padina) és Antalfalva (Ковачица/Kovačica), valamint az ugyancsak ortodox felekezethez tartozó, román ajkú Végszentmihály (Локве/Lokve) voltak. Ezek közül a két „semleges”, bizonyos források szerint „magyarbarát” román ajkú falut érte el előbb a végzete. A szerb martalócok Végszentmihályt már kifosztották és felégették, Újzorat július 23-án dúlták fel a perlaszi szerb tábor lázadói. Mindkét román település kifosztásában a szomszédos szerb falvak szerb lakói közül is többen részt vettek.

Az olvasóban talán már felmerült a kérdés, hogy magyar vezetőség miért nem védte meg ezeket a falvakat. Az ok prózai: *„...a Határőrvidék népe (ti. a szerbség) tömegesen vonult a táborokba és rövid időn belül a perlasziban 5 000-6 000, az alibunáriban pedig 4 000-5 000 volt a felkelők száma.”* Továbbá *„a (magyar) kormány felhívást bocsátott ki a vármegyéhez a lázadás elfojtása céljából. Ez azonban most már nehezen ment, mert a kormány rendelkezésére álló 8–10.000*

³⁰ Temesvajkóc esetét a teljeség igényével említettük meg, mivel a későbbiek folyamán – a katonai határőrvidék „polgárosításával” – nem Torontál, hanem Temes vármegye része lett. Egyébiránt közel feküdt Torontál vármegye határához. Végszentmihály később – a katonai határőrvidék „polgárosítása” után – Torontál vármegye Alibunári járásának részévé vált.

³¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 97–99., 101., 109., 113. pp.

³² BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 457. p.

³³ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 457. p.

főnyi katonasággal szemben, harminc ezer felkelő állott.”³⁴

A július hónap is bővelkedett megmozdulásokban. Mindjárt július 11-én – Versec (Вршац/Vršac) mellett – a német–porosz származású báró Friedrich Blomberg (1797–1877) ezredes „a helybeli – verseci – nemzetőrséget hátrahagyva, a 61. (Rukavina) gyalogezred 3. zászlóaljának 4 századával, a 2. (Schwarzenberg) ulánusezred 2. őrnagy, s a 2. (Hannover) huszárezred ezredesi osztályával, illetve két 3 fontos löveggel – összesen 700-1000 emberrel –”³⁵ megverte az Alibunár felől a város ellen vonuló, 2000 főt számláló, 5-6 löveggel támadó szerb lázadókat, a szerbek 300 főt veszítettek, továbbá közülük 200 fogságba került. A még a magyar oldalon álló ezred birtokába négy löveg is került.³⁶ A csatában elesett a szerb lázadó sereg vezére, Milisav Tadić őrnagy, továbbá fogságba esett Naum Kojić őrnagy és Dimitrije Stanimirović fődobori biztos is.³⁷ Báró Blomberg később – 1848 őszén – felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak, és ulánusezredével kivonult Versecről. Ekkor a magyar honvédek és nemzetőrök vették át a város védelmét. Báró Blomberg ezredével később az osztrák kézen maradt Temesvár (Timișoara) erődjébe szorult vissza, ahol egészen a szabadságharc végéig – a magyarság ellen harcolva – kitartott.³⁸

Kiss Ernő ezredes, a 2. (Hannover) huszárezred élén, 1848. július 14-én visszafoglalta a szerb ajkú Tiszatarróst (Тараш/Taraš), és az „elegyes” – román, szerb, német és magyar – lakosságú Écskát (Ечка/Ečka) az aznap fellázadt helyi és szerviánus szerbségtől. Ezt a lépést a két helység Nagybecskerekhez viszonyított közelsége is indokolta. A szerbek ebbe nem nyugodtak bele, és már július 15-én a közeli perlaszi táborból egy szerb lázadó csapat indult Écska visszaszerzésére. A csata „döntetlen” lett. A szerbek

Eleméri és ittebei Kiss Ernő (1799–1849)
honvéd altábornagy, aradi vértanú

Forrás: az Österreichische Nationalbibliothek honlapja: https://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=9184760 (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

17 embert veszítettek, továbbá 30 lázadó megsebesült. Mindeközben kicsit arrébb, a Tisza túloldalán, Bácsföldvárnál (Бачко Градиште/Bačko Gradište) súlyos harcok folytak, de a támadást a magyarok visszaverték. Bár két nap múlva is a magyarok győztek, de a magyar csapatok végül elhagyták a települést. A hónap végére azonban a szerb lázadók is komoly sikert könyvelhettek el, július 23-án elfoglalták Pancsovát, ahol nyolc löveget is zsákmányoltak. A délvidéki események július végére olyan kritikussá váltak, hogy a magyar kormány július 31-én már törvényjavaslatot

³⁴ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 457. p

³⁵ NAGY SÁNDOR: *Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojić ellen 1848 júliusában*. Fons forráskutatás és történeti segéd tudományok, VI. évfolyam, 1–2. szám, Budapest, 1999, 133. p.

³⁶ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 115. p.

³⁷ Akiket „a Temes megyei rögtönítélő bíróság július 19-én lázadókként halálra ítél, s az ítéletet még aznap mindkettőjükön végre is hajtották.” NAGY SÁNDOR: *Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojić ellen 1848 júliusában*. Fons forráskutatás és történeti segéd tudományok, VI. évfolyam, 1–2. szám, Budapest, 1999, 131. p.

³⁸ *Báró Blomberg, Friedrich. Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Arcanum Adatbázis: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/csaszari-kiralyi-tisztek-2C1B/baro-blomberg-friedrich-2C1D/> (Letöltés ideje: 2018. július 3.)

nyújtott be Temes, Torontál és Bács vármegyék ostromállapot alá helyezésétől, illetve a haditörvényesírekek felállításáról.³⁹

Augusztus hónapban már javában zajlottak a szerb és a magyar összecsapások mind a szomszédos Bács (főképp Verbász [Врбас/Vrbas] környékén), mind Temes vármegye (Fehértemplom [Бела Црква/Bela Crkva] és Versec) területén. Torontálban – augusztus 3-án – az árkodí (Јарковац/Jarkovac) és a tamászlakai (Томашевац/Tomaševac) szerbek Nezsény (Неузина/Neuzina) ellen vonultak, ahonnan elűzték a magyar nemzetőröket, továbbá a kezükre került a német ajkú Szárca (Сутјеска/Sutjeska) és Ernőháza (Банатски Деспотовац/Banatski Despotovac) is. Sikerüknek sokáig nem örülhettek, mivel a magyar seregek még augusztus 7-én kiverték a szerb lázadókat ezekből a falvakból. A szerbek kb. 500 főt veszítve Árkodra vonultak vissza. A későbbiekben ismét Tiszatarrósnál (augusztus 18.) és Écskánál (augusztus 28.) voltak kisebb fegyveres összecsapások a szerbek és a magyarok között. Előbbi szerb, utóbbi magyar győzelemmel végződött.⁴⁰

Szeptember hónap kiemelkedő jelentőségű az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc történetében. Ekkor már a magyar nemzet szabadságharcáról beszélhetünk. Ennek kezdete gróf Josip Jelačić Bužimski (1801–1859) horvát származású császári-királyi táborszernagy, horvát bán nevéhez fűződik, aki Bécs támogatásával 51 000 főnyi seregével – 48 löveggel – Varasdánál (Вараждин), Perlaknál (Prelog) és Légrádnál (Legrad) átlépte a Drávát, és fegyveres támadást indított a magyar kormány és seregei ellen.⁴¹

Torontálban sem nyugodtak a fegyverek, már 1848. szeptember 2-án sor került az egyik legjelentősebb délvidéki összecsapásra. A Kiss Ernő vezette 2500 fős magyar sereg elfoglalta a délvidéki szerb felkelők három nagyobb torontáli tábora közül a perlaszít, ezzel a déli hadszíntéren a szabadságharc első jelentősebb győzelmét aratta. A szerbek – két vonalban is – megerősített tábora a Béga folyó bal partján helyezkedett

el. Bevételeét nehezítette, hogy sáncok, árkok, továbbá tüzérségi ütegek is védték. A tábor védelmét körülbelül 5000 fő – ebből 4 ezer határőr, 800 szerviánus és 200 titeli sajkás – és 12 kis kaliberű löveg látta el. A védelmet Jovan Drakulić szerb ezredes vezette.

A perlaszi ütközet (1848. szeptember 2.)

Forrás: Anton Strohmayer litográfiája

Perlasz bevétele azért is volt kiemelkedő jelentőségű esemény, mert – egyfelől – a megerősített táborból a szerb lázadók „kirukkolásaikkal” rendszeresen „hódoltatták” a környékbeli falvak lakosságát, továbbá fenyegették Torontál vármegye székhelyét, Nagybecskerekét is. Másfelől a magyar félnek már nagyon hiányzott egy jelentős hadi siker, amely a magyar honvédsereg, illetve a nemzetőrök hadi morálját is javította. Harmad-sorban Perlasz bevételel megszakadt az ösz-szeköttetés a titeli sáncok, tehát a Bácska, valamint Tamászlaka és Alibunár, azaz a Bánság között. Kiss Ernőnek „önös érdeke” is volt, hiszen a magyar győzelem biztosította, hogy jelentős torontáli birtokait – pl. Elemér (Елемир/Elemir), Ernőháza etc. – a szerbség ne háborgassa.

A perlaszi csata mérlege a következő: a magyar oldalon elesett 14 fő, megsebesült 69 fő. A szerb oldalon a veszteség 260 és 450 fő közé tehető. A sebesültek száma elérte a 400 főt. A magyar sereg kezére került tíz kisebb kaliberű

³⁹ HERMANN RÓBERT: Az 1849–1850. évi kivégzések. Aetas, Történettudományi folyóirat, 2000, 1–2. szám. Elektronikus elérhetőség: http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-04.htm (Letöltés ideje: 2018. július 3.)

⁴⁰ HERMANN RÓBERT (szerk.): Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 128., 130., 135., 140. p.

⁴¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 128., 130., 135., 150–151. pp.

löveg. A sáncokat a csata után a környékbeli lakossággal betemették. Sajnálatos, hogy Kiss Ernő nem használta ki a győzelmet, és nem üldözte seregével az elmenekült szerb lázadókat. Így azok már szeptember 8-án visszatértek. Stevan Petrović Knićanin (1807–1855) a szerb önkéntesek parancsnoka seregével megszállta és megerősítette Tamáslakát, továbbá Stefanović főhadnagy 3000 fővel és hét löveggel visszatért, és elfoglalta Perlaszt, valamint a sáncok visszaállításába kezdett. A két szerb sereg Nagybescskerek elfoglalását tervezte, de a magyar hírszerzés értesült a fejleményekről. A magyar sereg – ismét Kiss Ernő irányítása alatt – visszatért, és öldöklő csatában legyőzte a szerbeket. Az ellenség – Perlasz feladása után – Titel, Farkasd (Фаркаждин/Farkaždin), Torontálsziget (Сакуле/Sakule), illetve Csenta (Чента/Čenta) felé menekült. A szerbek jelentős veszteségeket szenvedtek; sok volt a halott és sebesült, továbbá két üteg és rengeteg fegyver is odaveszett, pontosabban a magyarok kezére került.⁴²

A jelentős perlaszi magyar győzelmet beárnyékolta, hogy még szeptember 8-án a Stevan Petrović Knićanin vezette szerb sereg 4000 emberrel és 8 löveggel megtámadta és felégette a magyarok lakta Torontálvásárhelyet. Továbbá szeptember 12-én a Đorđe Stratimirović vezette szerbek elfoglalták Aradit (Арадац/Aradac) és Elemért. Ez utóbbi településen Kiss Ernő ezredes kastélyát is feldúlták, illetve kifosztották.⁴³ Előbbi település egyik részében – a szerbek mellett – jelentős számú ágostai hitvallású evangélikus szlovák, utóbbi helységben nagyobb számú római katolikus német ajkú népesség élt. Ezért nem csoda, hogy Aradi és Elemér is két-két különálló helységet képzett hosszú ideig.

Szeptember hónap végén is hallattak magukról a szerb lázadók, mivel szeptember 22-én elfoglalták Ürményházát (Јерменовци/Jermenovci) és Zöldest. Mindkét települést feldúlták, kifosztották és felégették. Zöldes többé nem épült fel.⁴⁴ A szerbek elfoglalták továbbá a jobbra német ajkú Zichyfalvát (Пландиште/Plandište) is.

Stevan Petrović Knićanin (1807–1855), a szerbiai önkéntesek parancsnoka, jellegzetes szerb viseletben

Forrás: Uroš Knežević festménye (1849)

A teljesség igényével említjük meg, hogy – a torontáli eseményekkel egy időben – a szomszédos temesi térségben Versec és Fehértemplom jobbra német ajkú polgársága, a magyar nemzetörök és honvédek jelentős összecsapásokba bocsátkoztak a két várost rendszeresen megtámadó szerb lázadókkal. Ugyanakkor a Tisza túloldalán, a Sajkás-vidéken, Szenttamás (Србобран/Srbobran) és Verbász környékén is heves küzdelmek zajlottak.

Október hónapban nemcsak a Délvidéken, de országos viszonylatban is felgyorsultak az események. Magyarország területén több erőd volt, amely birtoklása – a délvidéki harcok szempontjából mindkét félnek – kulcsfontosságúnak bizonyult. A Délvidékhez három jelentősebb erőd,

⁴² HERMANN RÓBERT: *A magyar önvédelmi háború (1848–1849). Nagy csaták, 15. kötet.* Duna International, Budapest, 2011, 5–16. pp.

⁴³ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 148., 152. pp.

⁴⁴ Helyette Rákóczi Parchetich György 1850-ben egy új – jobbra római katolikus németek által lakott – falut alapított, amelynek neve – alapítójára utalva – Györgyháza (Велика Греда/Velika Greda) lett. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 15. p.

illetve vár kapcsolódott. A Maros folyó hajtúkanyarjában fekvő aradi vár parancsnoka, Johann Berger von der Pleisse (1768–1864) császári és királyi tábornagy, továbbá a vár helyőrsége – október 4-én – megtagadta az engedelmességet a magyar kormánynak. Innentől kezdve a helyőrség – az erőd ágyúival – rendszeresen lőtte Arad városát. Ugyanakkor Arad várának ostroma is megindult, ez egészen 1849. július 1-ig, az aradi vár osztrákok által történő feladásáig tartott. Hasonló módon reagált a temesvári erőd parancsnoka, Georg Rukawina (1777–1849) császári és királyi tábornagy, a 61. sorgyalozezred tulajdonosa is. Az erőd helyőrségével – október 10-én – megtagadta az engedelmességet a magyar kormány felé. Ez a lépés azért is volt súlyos, mert a szabadságharccal rokonszenvező, környékbeli, temesi és torontáli, főképp magyar és német falvak lakosságát sokat sanyargatták a helyőrség katonái az erődből történő „kirukkolásaiakkal”. Ilyen sokat szenvedett torontáli település volt – egyebek mellett – a római katolikus magyarok és németek által, „elegyesen” lakott – ma Romániában fekvő – Aurélháza (Răuți). Reiszig Ede a következőket írta a falu lakóiról: *„Hazafias magatartásáért a község sokat szenvedett a temesvári őrség portyázó csapataitól, melyeknek garázdálkodásai következtében az egész lakosság elmenekült.”*⁴⁵

A harmadik erőd, a „Duna Gibraltárja”, Pétervárad (Петроварадин/Petrovaradin) volt. Az erőd hovatartozása kezdetben nem volt egyértelmű, mivel parancsnoka, a magyar történelemben „rossz hírű”, Heinrich Hentzi von Arthum (1785–1849) császári és királyi vezérőrnagy volt. Később a budai vár parancsnokaként vált „hírhedtté”, mivel Pest folyamatos ágyúzásával a magyarság körében közutálatnak örvendhetett. Végül Budavár ostromakor, 1849. május 21-én a Szent György téren haslövést kapott, két nap múlva belehalt a sérülésébe. „Jelenleg” még Pétervárad parancsnoka volt, azonban az erődöt sem az osztrákoknak, sem a szerbeknek nem sikerült átjátszania. Ebben nagy szerepet játszott, hogy az erőd katonaságának nagyobb hányada magyar érzelmű volt. Pétervárad helyőrsége hivatalosan október 15-én tűzte ki a magyar zász-

lót, és állt a magyar ügy mellé. Pétervárad végül Munkács (Мукачево) várával és Komárom erődjével a legtovább tartott ki a magyar szabadságharc ügye mellett.

A „Duna Gibraltárja”, a pétervárad erőd egy korabeli metszeten

Forrás: Csikány Tamás: Várharcok az 1848/49-es magyar szabadságharcban. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos lapjának honlapja: <http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/20021/hadtud/csikany.html> (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

Október hónapban több torontáli településen is fegyveres dúlások, összecsapások voltak a szerb lázadók és a magyar nemzetőrök, illetve a katonaság között. Először – október 4-én – a román ajkú Szentjánosról (Барице/Barice) verték ki a szerb martalócokat a magyar nemzetőrök. A falu az összecsapás alkalmával leégett. Október 6-án a német ajkú Szárcsát foglalták el a szerb lázadók. Majd egy másik – 1000 fős – csapat Zichyfalva ellen vonult, de a verseci magyar honvédek és nemzetőrök visszaverték a szerb lázadók kísérletét. Október 8-án Stevan Petrović Knićanin szerb önkénteseivel bevette a német ajkú – Nagybecskerekhez közeli – Zsigmondfalvát (Лукићево/Lukićevo). A magyar sereg azonban még aznap kiverte őket a faluból. Október közepén – október 12–14. – már „nagyban” gondolkodtak a szerb lázadók, Törökbecse (Нови Бечеј/Novi Bečej) és Nagyikinda elfoglalására készültek. Előbbi helység elfoglalása esetén már Óbecsét (Бечеј/Bečej) fenyegették volna, Nagyikinda elfoglalásával pedig észak

⁴⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 21. p.

felé törhettek volna utat magunknak. A magyarok és a szerbek között mindkét helyen heves küzdelem bontakozott ki, de a szerb törekvéseket nem kísérte siker. Igazából egyik fél sem bírt a másikkal, főképp Nagyikindánál. Torontál vármegye északi részén, a Szeged melletti, jobbára szerbek által lakott Szőregen is sajnálatos események történtek. A szegedi népfelkelés eredményeként – október 7-én – a magyarok megrohanták a falut, és a szerb lakosok egy részét kifosztották, illetve megölték.⁴⁶

Október végére Torontál vármegyében gyakorlatilag már alig volt olyan térség, ahol a szerb lázadások, forrongások ne éreztették volna hatásukat. Az események azonban új mederbe terelődtek. A szerbek először érezték, hogy küzdelmük és fegyveres megmozdulásaik nem hozzák el a várt sikert. Igaz, előbb az október 7. és október 14. között tartott második karlócai szerb nemzeti gyűlésen megújították a május 13-án elfogadott követeléseiket. Ekkor a szerbek a Horvát–Szlavón Királysággal azonos jogállást követeltek a hön áhitott Szerb Vajdaságnak, továbbá azt, hogy a birodalmi minisztériumot egészítsék ki egy szerb taggal. A hónap végére – a mindkét fél részéről jelentős áldozatokot kívánó összecsapások miatt – a szerbek egy része már hajlott volna a magyarokkal való tárgyalások megkezdésére. Ez azonban Josip Rajačić szerb pátriárka merev, elutasító magatartása miatt kútba esett. A magyar fél ezt úgy értékelte, hogy a szerbek csak az erőszakból értenek. Tehát fegyverrel kell köztük „rendet verni”. Novemberben a véres események folytatódtak. Előbb, november 6-án a temesvári várórség egyik kirukkolását a későbbi aradi vértanú, Nagysándor József (1803–1849) – akkoriban még – alezredes és serege hiúsította meg a német ajkú Nagyjécsánál (Iecea Mare). Majd november 14-én a temesvári várórség egyik csapata kergette szét az egyik, a német ajkú Gyertyámoson (Cărpiniș) tartózkodó magyar nemzetőr-különítményt. Az előbbi összecsapások mellett a magyar hadsereg, illetve nemzetőrség Temes vármegyében is összecsapott a temes-

vári várórség katonaságával. A későbbiekben is inkább Torontál keleti részein, továbbá Temes vármegyében és a katonai határörvidéken zajlottak kisebb-nagyobb fegyveres összecsapások.⁴⁷

A következő hónap elején – december 5-én – Kiss Ernő seregével sikertelenül ostromolta a tamáslakai szerb tábornok táborát. Azonban Damjanich János – akkoriban még – ezredes csapataival elfoglalta Károlyfalvát (Банатски Карловац/Banatski Karlovac), valamint az alibunári szerb tábornok táborát. Pár nappal később azonban egy szörnyű esemény, az árközi vérengzés „zárta az évet”. „Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején, 1848. december 15-én éjjel rendkívül heves harc bontakozott ki a falu birtoklásáért a magyarok és a szerbek között. Damjanich János (1804-1849) honvéd alezredes (később tábornok) dandárjával még 1848. december 14-én bevonult a községbe, a szerb lakosság látszólag barátsággal fogadta a magyarokat. Azonban a helybeliek titokban értesítették a Tamáslakán állomásozó szerb felkelőket. A Stevan Petrović Knićanin (1807-1855) által vezetett szerb sereg éjszaka megrohanta a falut, de a honvédek véres harcok árán visszaszorították őket. A halálos áldozatok között közel 300 honvédet találunk, de a szerb felkelők soraiban még nagyobb volt a veszteség, közel 700 fő. Az igazi szörnyűség azonban csak most következett, másnap a magyar honvédsereg megtorolván a sérelmet az áruló falu lakosságán, az egész falu népességét – a gyermekek kivételével – felkoncolták, a falut pedig felgyújtották.”⁴⁸

A szerb lázadókat az 1848-as esztendő végén – december 27-én – még egy hatalmas tragédia érte. Stevan Šupljikac (1786–1848), a szerb lázadók vezére csapatainak megszemlélése közben szívinfarktust kapott, és rövid idő alatt meghalt. A szerbeket váratlanul érte az eset, pár nappal később pedig Kiss Ernő – immáron – altábornagy december 31-én megindult seregeivel Pancsova elfoglalására.

Mint látható, 1848-ban előbb a szerbség, majd – velük karöltve – az osztrákok is a „magyar

⁴⁶ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 173., 175., 177., 179–181. pp.

⁴⁷ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 199., 206. pp.

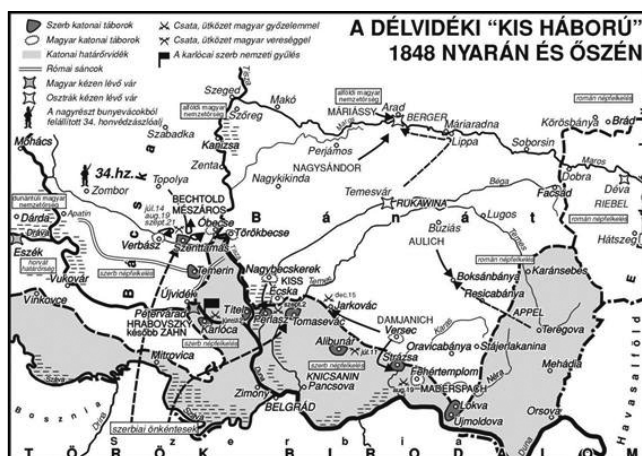
⁴⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 10. p.

Az alibunári csata (1848. december 12.)*

Forrás: a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

ügy” ellen léptek fel. Ezzel szemben a magyar honvédsereg és nemzetőrség Torontál vármegyében, illetve a katonai határőrvidékén jobbra bírta a német (sváb), de egyes román, horvát,

A délvidéki ütközetek 1848-ban

Forrás: a Digitális Tankönyvtár honlapja: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/98-03/ch03s02.html> (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

illetve szlovák falvak lakosságának szimpátiáját, de legalább semlegességét. A következő, 1849-es esztendő is bővelkedett – olykor igencsak véres – eseményekben.

* Damjanich János (1804–1849) későbbi honvédtábornok – 1848. december 12-én – 2500 emberével fényes győzelmet aratott Alibunárnál a Stevan Šupljikac (1786–1848) szerb vajda vezérlete alatt álló szerb felkelők felett. Ez az ütközet egyike volt a legvéresebbeknek; a felkelők odahagyva egész felszerelésüket, vad futásban menekültek Pancsova felé. Damjanich, győztes honvédekkel, Tamaslaka felé vette útját. A küzdelem alatt az egész helység lángba borult, és ekkor égett el a két – szerb és román – ortodox egyház irattára is. REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 15. p., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 6. p.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

ÁCS ZOLTÁN: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986

BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

CSOBÁNCZI ELEMÉR: „Nagymagyarország vagy nemzetihal!” 2., *Délmagyarország pusztulása és elrablása*. A szerző magánkiadása, Marrickville, Ausztrália, 1975

FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben, IV. kötet*. Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1839

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-

NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

HASELSTEINDER, HORST: *Nagy-Szerbia – Nagy-Horvátország*. História, História Alapítvány, Budapest, 1993. 8. szám.

HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII-XIX. században Magyarországon*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991

HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996

HERMANN RÓBERT: *A magyar önvédelmi háború (1848–1849). Nagy csaták, 15. kötet.* Duna International, Budapest, 2011

KOVÁCS ENDRE: *Bevezetés, Az 1848–49. évi forradalmak.* KOVÁCS ENDRE (szerk.): *Magyarország története 1848–1890, 1. kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

NAGY SÁNDOR: *Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojić ellen 1848 júliusában.* Fons forráskutatás és történeti segédtudományok, VI. évfolyam, 1–2. szám, Budapest, 1999

PALÁDI KOVÁCS ATTILA: *Magyar néprajz. III. kötet, Kézművesség.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991

PÁL TIBOR: *A szerbek nagy kivándorlása.* In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon.* Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

VARGA J. JÁNOS: *I. Lipót 1690–1695. évi kiváltságai.* *História.* História Alapítvány, 2010, 1–2. szám

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 17. Magyarország felszabadítása a török uralom alól (1683–1699). B) További hadjáratok az erdélyi fejedelemség megszűntetéséig.* *A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja:*

<http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0017/1427.html>

CSIKÁNY TAMÁS: *Várharcok az 1848/49-es magyar szabadságharcban.* *A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos lapjának honlapja:*

<http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/20021/hadtud/csikany.html>

Digitális Tankönyvtár – honlap:

<https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/98-03/ch03s02.html>

GAZSÓ RITA: *Pesti vásárok és dorbézolások egykoron.* Magyar Nemzet Online:

https://mno.hu/migr_1834/pesti-vasarok-es-dorbezolasok-egykoron-796931#

HERMANN RÓBERT: *Az 1849–1850. évi kivégzések.* Aetas, Történettudományi folyóirat, 2000, 1–2. szám. Elektronikus elérhetőség: http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-04.htm

Magyar Elektronikus Könyvtár – honlap: <http://mek.oszk.hu>

Matica Srpska – honlap: <http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/matica/index-hun.html>

Az Österreichische Nationalbibliothek honlapja: <https://www.bildarchivaustria.at>

SÁSDI TAMÁS: *A török kiűzése Magyarországról. Korok – online folyóirat történelembarátoknak.*

<https://korok.webnode.hu/products/a-torok-kiuzese-magyarorszagrol1/>

A Szent Márton Lovas Hagyományőrző Egyesület honlapja:

<http://isaszegihuszar.hu/felepites.html>

Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. *Arcanum Adatbázis:* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD>

Vidovdan – elektronikus hírportál: <http://www.vidovdan.org/istorija/srednjovekovni-dokumenti-o-srbima-ukrajinama/?script=lat>

Felhasználásra került – szemléltetés céljából – Pavle „Paja” Jovanović (1896) és Uroš Knežević (1849) olajfestménye, továbbá Anastas Jovanović, Anton Strohmayer, valamint Heinrich Gerhardt 19. századi litográfiái.

Korpusz